

Kolchin B. A.

Wooden artefacts
from Medieval Novgorod //
BAR International Series.—

Oxford, 1989.—495 p.

У 495 томі Міжнародної серії BAR під загальною назвою «Дерев'яні вироби з Давнього Новгороду» перевидано два випуски САІ: «Новгородські старожитності. Дерев'яні вироби»¹ та «Новгородські старожитності. Різьблене дерево»². Нове видання складається з двох напівтомів, до першого з яких увійшла біографічна стаття, присвячена Б. О. Колчіну, написана К. Н. Черних та В. Л. Яніним, бібліографія основних праць дослідника, складена П. Г. Гайдуковим, текстова частина обох зводів, а також стаття В. М. Лазарева та Н. Е. Мневої про Людогощенський хрест, яка, на думку видавців, повинна дещо розширити уявлення західного читача про новгородське художнє різьблення по дереву. Другий напівтом містить 240 таблиць ілюстрацій, взятих переважно з першого видання, але більш якісно відтворених. Ініціатива видання праць Б. О. Колчіна у Великобританії належить О. В. Чернецову, під керівництвом якого було зроблено переклад і підготовлено таблиці.

Коментуючи посмертну публікацію творів Б. О. Колчіна у Великобританії, необхідно перш за все визнати, що останніми десятиріччями вітчизняні вчені майже не намагались ознайомити Захід із досягненнями давньоруської археології. Через відсутність узагальнюючих публікацій англійською мовою та резюме однією із західних мов у багатьох монографіях з археології Східної Європи, світ середньовічних руських старожитностей майже недоступний для західних археологів, за винятком лише вузького кола славістів, які володіють російською. Англійський переклад праць Б. О. Колчіна про новгородські дерев'яні вироби дає західним дослідникам можливість ґрунтовно ознайомитися з однією з галузей матеріальної культури Давньої Русі.

22 роки відокремлюють появу першого випуску зводу новгородських дерев'яних виробів та англійське перевидання,—строк досить великий, щоб оцінити справжнє значення досліджень Б. О. Колчіна. Фундаментальний характер цих праць є зараз очевидним — основні висновки Б. О. Колчіна та розроблені ним прийоми аналізу новгородських матеріалів за два десятиріччя практично не застаріли. Більше того, запропонована ним функціональна атрибуція дерев'яних виробів з новгородських розкопок здавалася настільки беззаперечною, а охоплення матеріалу — настільки повним, що тема «новгородське дерево» протягом тривалого часу видавалася майже вичерпаною. До того, що зроблено у цій галузі Б. О. Колчіним, можна додати порівняно небагато. О. В. Чернецов вважав за необхідне залучити до видання таблицю із зображенням дерев'яних циліндрів з двома взаємоперпендикулярними отворами — предметів, атрибутівованих В. Л. Яніним як дерев'яні застібки до мішків, котрі використовувались спеціальними чиновниками — збирачами податків — для складання хутра³. Ця група предметів свого часу не була розглянута Б. О. Колчіним. Поза увагою видавця лишилися останні роботи, присвячені новгородським зооморфним навершям. Дерев'яні навершя — стрижні з фігурними голівками різноманітної фор-

¹ Колчин Б. А. Новгородские древности. Деревянные изделия // САИ.— 1968.— Вып. Е1—55.

² Колчин Б. А. Новгородские древности. Резное дерево // САИ.— 1971.— Вып. Е1—55.

³ Янин В. Л. Археологический комментарий к Русской Правде // Новгородский сборник. 50 лет раскопок в Новгороде.— М., 1982.— С. 138—155.

ми — Б. О. Колчін вважав предметами, пов'язаними із сферою язичницького культу. Нещодавно Г. Е. Дубровін навів переконливі аргументи на користь того, що ці речі мали утилітарне призначення і були руків'ями кінських канчуків⁴. Зрештою, це поки що єдиний випадок, коли колчінське визначення категорії предметів було перерозглянуто.

Аналізуючи новгородські матеріали, Б. О. Колчін дійшов принципового висновку, що традиційна матеріальна культура Північної Росії XVIII—XIX ст. сягає корінням до перших століть руської історії. Він відзначив, що багато типів знарядь виробництва й форми побутових речей, технічні прийоми й декоративні елементи вперше з'являються у X—XII ст. й по тому існують вже протягом століть, зберігаючись у селянському побуті ще донедавна. Власне, сама можливість визначення призначення тієї чи іншої речі з культурного шару X—XIV ст., виходячи з етнографії матеріалів, свідчить про усталеність багатьох елементів традиційної культури протягом майже тисячоліття. Однак більш пильне зіставлення археологічного та етнографічного дерева дозволяє побачити й суттєві розбіжності у формі й декорі речей. Так, новгородські прядки XII—XIV ст. (табл. 114—116) за формою більш одноманітні, ніж ті, що побутували у селян у XIX — на початку XX ст. й декоровані набагато бідніше⁵. У новгородських матеріалах відсутні великі дерев'яні посудини для пива — скопкари — з ручками, оформленими у вигляді голови качки, які нерідко розглядаються як один з архаїчних елементів північноруського селянського побуту⁶. Немає у Новгороді й різьблених вальків, що використовувались у північних селах для прання одягу й були предметами першої необхідності у кожному домі. Кількість таких прикладів можна збільшити. За загальної консервативності традиційної народної культури, вона, вочевидь, була досить сприйнятливою до інновацій і безперервно розвивалася, реагуючи на зміни у господарському житті, естетичних смаках та впливи зовні.

Опублікувавши дерево з новгородських розкопок, Б. О. Колчін відкрив цікаві можливості для вивчення розвитку північноруської народної культури протягом століть, для конкретного аналізу спадковості та інновацій. На жаль, цієї можливості — побачити традиційну культуру в діячності — не використали поки що ні етнографи, ні археологи.

Багатство й своєрідність новгородської колекції дерев'яних предметів дозволило Б. О. Колчіну охарактеризувати руське середньовіччя як «дерев'яне сторіччя» — добу, коли дерево було основною виробничою сировиною. Нині величезні колекції дерев'яних речей зібрані на розкопках багатьох давньоруських міст: Пскова, Старої Ладogi, Старої Русі, Білоозера, Полоцька, Мінська, Вітебська, Берестя, Твері, Києва. Проте більшість з них лишається не виданою, є тільки публікації локального характеру.

Наскільки близькі між собою колекції різних пам'яток? Порівняння асортименту й форм дерев'яних предметів, знайдених у різних областях Русі — на Півночі, Заході та Півдні могло б надати важливий матеріал для оцінки спільних рис та відмінностей у культурі східного слов'янства. Адже багато предметів побуту, що характеризують етнографічні особливості населення Давньої Русі, було виготовлено з дерева. Така робота стає особливо актуальною сьогодні, коли знову постає гостре питання прадавніх відмінностей — мовних та культурних — північної та південної гілки східного слов'янства.

Видання англійського перекладу книг Б. О. Колчіна — свідчення того, що вони витримали випробування часом, і для спеціалістів з середньовічної археології є так само конче необхідними нині, як і під час їх першої публікації. Сподіваємось, що поява цього видання подасть новий імпульс для вивчення різноманітних дерев'яних речей, що збереглися у культурному шарі давньоруських міст, із подальшим встановленням нових дослідницьких завдань й широким залученням матеріалів.

Н. А. МАКАРОВ

Одержано 29.06.90.

⁴ Дубровин Г. Е. Зооморфные деревянные навершия // Новгород и новгородская земля. История и археология. Тезисы научной конференции. — Новгород, 1989. — Вып. 2. — С. 62—64.

⁵ Тарановская Н. В., Мальцев Н. В. Русские прядки. — Л., 1970.

⁶ Круглова О. В. Русская народная резьба и роспись по дереву. — М., 1974. — С. 24—26. — Рис. 155—160; Чекалов А. К. Народная деревянная скульптура Русского Севера. — М., 1974. — С. 22, 23. — Рис. 95—99.